

Medresetüzzehra-Said Nursi
Eğitim Felsefesi Sempozyumu
12-14 Ekim 2012- VAN

EĞİTİMDE HÜRRİYET PRENSİBİ VE BEDİÜZZAMAN SAİD-İ NURSİ

Doç. Dr. Şakir GÖZÜTOK*

GİRİŞ

Hürriyet kelimesi, Arapçadan dilimize geçmiştir. Hürriyet kelime olarak Arapçada kölenin zıddı demektir,¹ mecaz olarak “bitki yetiştirmeye elverişli toprak” anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda sözlüklerde “soylu olmak” anlamında mastar² ve “azat edilmek, bağımsızlığına kavuşmak” manasında harâr (harâre) mastarından isim olarak türetilmiştir.³

Hürriyet fikrinin temel anlamı, bir kimsenin yapmak istediği bir şeye engel olmamaktır. Kişi zihninde yapmayı tasarladığı şeyi yapmak istediğinde başkası tarafından bir engel ile karşılaşmıyorsa, özgürdür demektir.⁴ Kişi istediğini yapa bilmede hür olabilir, fakat bazen yapabilme yeteneğine sahip olmadığında istediğini yapamaz. İşte özgürlük ve yetenek ile ilgili bu ayırımın önemli sosyal sonuçları vardır ve eğitimle ilgilidir. Bazen eğitim, kişinin yapabileceği şeylere özgürlük vererek bireyin özgürlüğünü arttırmış olur. Bu yüzden kişinin özgürlüğü eğitimle ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda eğitim, kişinin içinde yaşadığı sosyal sistem içinde iyi olanları gerçekleştirmesine imkân verir. Bu yüzden hürriyet, genellikle sahip olunan güzel şeyler olarak değerlendirilir.⁵ İyi ve güzel olan şeylerin neler olacağını da daha çok ahlakın esasları ve toplumun değer yargıları belirlemektedir.

Hürriyet, insanın davranışlarına getirdiği serbestliği ifade etmesi bakımından özellikle felsefecilerin ilgi alanına girmiştir. Felsefede hürriyet kavramının yer alması aynı zamanda eğitim felsefesinde de yer almasını gerekli kılmıştır. Batıda hürriyete önem veren felsefecilerin belki de en önemlisi J. J. Rousseau’dur. O sosyal alanda ele aldığı hürriyeti eğitim alanına da taşımıştır. Rousseau’ya göre “insan hür doğmuştur ama her tarafta zincirler

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı

¹ Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tacu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamûs*, Tah: Abdussettar Ahmed Ferrac, et-Turasi'l-Arabî, Kuveyt, 1965, c. 10, s. 572.

² Zebidî, *Tacu'l-Arûs*, c. 10, s. 587.

³ İbni Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-Me'arif, Kahire, Ts., s. 829 (el-Hurru maddesi).

⁴ T. W. Moore, *Philosophy of Education: An Introduction*, Routledge, New York, 2010, p. 56.

⁵ Moore, *Philosophy of Education*, p. 57.

içindedir". Ona göre sosyal düzen, diğer bütün hakların da temelini oluşturduğu kutsal haklardır. Ne var ki bu haklar doğuştan gelmezler, bunların çoğu sosyal anlaşmayla oluşmuştur.⁶ Silon ise, "hürriyet bir fetihtir, başkalarından dilenilemez" demektedir.⁷ Avrupa'da Fransız Devriminden sonra ilerici aydınların neredeyse tamamı Rousseau gibi hürriyetin insanın doğuştan getirdiği temel bir hak olduğu düşüncesindedir.

Batı dünyasında hürriyet kavramı, genellikle insan merkezli olduğu için görecelidir. Hürriyet kavramı, nerede durduğunuz ve nerden baktığınıza göre yeni bir anlam kazanabilmektedir. Bu gerçeğe işaret etmek üzere Abraham Lincoln, "koyunu kurdun ağzından kurtaran çoban, kurdun gözünde hürriyet düşmanı, koyunun gözünde hürriyet kahramanıdır" demiştir.

İslam dünyasında hürriyet kelimesini ilk kullananlardan biri Farabî'dir.⁸ Hürriyet kelimesi felsefe ve tasavvuf ile ilgili kaynaklarda zamanla ahlaki bir anlama kaydı ve daha çok bu anlamda kullanılmaya başlandığı görülmektedir.⁹

1- Eğitimde Hürriyet Prensibi

Eğitim bilimi, insanı yetiştirme ve geliştirme bilimidir. Şüphesiz bir bilim olarak eğitim biliminin de insan yetiştirmede takip ettiği metot ve tekniklere sahiptir. Ancak u metot ve tekniklerin uygulamasından evvel eğitim biliminin sahip olduğu ve uyulması gerektiğini önemseydiği bazı prensipleri vardır. Bu prensipler eğitim biliminin yol çizgileri mesabesindeirler. Bu prensiplerin en önde geleni, disiplini sağlayacak ve sözü dinlenecek otoritedir. Buna bağlı olarak eğitimde otoriteyi temsil eden öğretmen de, eğitimin en önemli unsurunu oluşturmaktadır.

Eğitimde otorite prensibiyle birlikte hürriyet prensibi de ele alınmakta ve bu iki prensip birbirlerini dengelemektedir. Zira otorite insanlardan itaat ve kurallara uyulmasını ister; hürriyet ise, toplum hayatına ve kişilerin hayatına zarar vermeden serbestçe yaşamayı emreder.¹⁰ Oysa insan istediği şekilde yaşama hakkına sahip değildir. Onun yaşama kurallarını toplumun genel değerleri, ahlâk ve dinin esasları belirlemektedir. Dolayısıyla

⁶ Jean Jacques Rousseau, *The Social Contract or Prenciples of Political Right*, Translated by G. D. H. Cole, P. 2.

⁷ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, Ötüken Yay., İstanbul, 1978, s. 262.

⁸ Ebu Nasr el-Farabî, *es-Siyasetü'l-Medeniyye*, Tah: Fevzi Mitri Neccar, Daru'l-Meşrik, 2. Tab, Beyrut, 1993, s. 92, 99.

⁹ Mustafa Çağrı, "Hürriyet", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 18, s. 502.

¹⁰ H. Fikret Kanad, *Kısaltılmış Pedagoji*, M.E.B. Yay., Ankara, 1966, s. 214.

kişiyeye moral değerler verilmeden hürriyetinden söz edilemez. Hürriyetin sınırı, başkalarının da kendi değerlerini yaşama hakkı verilerek çizilmelidir. Bu bakımdan hürriyet ahlaki bir hayatla da doğrudan bağlantılıdır.

John Dewey, aslında kişilerin iyi bir dünya vatandaşı olması için sınıfların bunları hazırlaması gerektiğini söyler ve bunun için de okulların demokratik bir yapıda olması; öğrencilerin yaparak öğrenme ve kararlar alması için onlara özgürlük vermelidir, demektedir.¹¹ Ona göre, çocuklarının kendi ilgilerini keşfetmek için hürriyet tanındığında daha güzel öğrenecek ve daha aktif olacaklardır.¹²

Eğitimci H. Fikret Kanad, hürriyet prensibini izah ederken Şair Göthe'nin "*insanların yüksek bir varlığa ulaşmaları için aşağılık hayatı feda etmeleri gerekir*" sözünü hatırlattıktan sonra, bunun da ahlak ile ilgili değerlere bağlanmak için insanları maddi hayata bağlayan bencil duyguları susturmaları anlamına geldiğini bildirir ve: "*İçindeki şeytani susturan bir insan yüksek değerleri içten benimser ve onların gerçekleştirilmesinden zevk duyar. İşte hürriyet prensibinin gerçek anlamı budur.*"¹³ Demektedir. Aslında insan psikolojisinin genetik olarak hürriyet için yapılandırıldığını ileri süren eğitimciler de mevcuttur.¹⁴

2- İslam'da Hürriyet

İslam dininde insanların hür doğduğu kabul edilir. Bu kişinin doğuştan kazandığı bir insanlık hakkıdır. Bu gerçeğe işaret etmek için kendisinden tavsiyede bulunmasını isteyen bir öğrencisine İmam Şafî, "*Yavrucuğum, Allah seni hür yarattı ve yarattığı gibi hür ol*" demiştir.¹⁵ Enes b. Malik'in (r.a.) anlattığı olay, İslam'ın hürriyet anlayışını ortaya koyması açısından önemlidir. Mısır Valisi Amr ibni As'ın (r.a.) oğlu, bir gün bir kıptinin çocuğunu döver. Çocuğun babası üşenmeden Medine'ye kadar gelir ve durumu Halife Hz. Ömer'e (r.a.) anlatır. Bunun üzerine Hz. Ömer, Amr ibni As'a mektup yazar ve oğluyla birlikte Medine'ye gelmesini emreder. Amr ibni As oğlu ile birlikte Hz. Ömer'in huzuruna geldiklerinde tarihe mal olan şu sözü söyler: "*Ne zamandan beri annelerin hür doğurduğu insanları köle yapmaya*

¹¹ Vernon C. Hall, "Educational Psychology From 1890 to 1920", *Educational Psychology: A Century Of Contributions*, Ed. by Barry J. Zimmerman, Dale H. Schunk, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2003, p. 15.

¹² Hall, *Educational Psychology*, p. 16.

¹³ Kanad, *Kısaltılmış Pedagoji*, s. 215.

¹⁴ Curry Stephenson Malott, *Critical Pedagogy and Cognition- An Introduction to a Postformal Educational Psychology*, Springer Press, New York, 2011, p. 69.

¹⁵ Muhammed b. İdris eş-Şafî (ö.204/), el-Umm, Tah: Muhammed Zührî en-Neccar, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, Ts., c. 1, s. ط

başladınız?” Sonra da Amr ibni As’ın oğluna gereken cezayı verir.¹⁶ Hz. Ömer’in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi hürriyet, doğuştan kazanılan bir haktır.

İslam’da hürriyet, otorite ile birlikte ele alınmaktadır. Yegane otorite olan Allah, mutlak hürriyet sahibidir ve mutlak hürriyet sahibi olan zat ancak hürriyet bahsedebilir. Bu sebeple İslam anlayışında hürriyet, mutlak otorite olan Allah’a bağlılıkla elde edilir. Otoritenin Allah olduğuna ve bunun başkasına hamledilmesinin doğru olmadığına Resulullah’m, (s.a.v.) kendisini ziyarete gelen Benu Amir kabilesinden bir heyetin: “Sen bizim seyidimizsin” demelerine karşılık; seyyid, kul ve köle sahibi zat demek olduğundan “*Seyyid yalnızca Allah’tır*” diye karşılık vermesi de açıkça işaret etmektedir.¹⁷ Hürriyetin Allah’a gerçek anlamda kul olmanın bir ifadesi olduğu İslam âlimlerince sürekli vurgulanmıştır. Bu gerçeğe işaret etmek için Cüneyd el-Bağdadî: “*Şayet Allah için gerçek kul olmazsan, O’nun dışında her şey senin için noksan olur. Gerçek hürriyete de ulaşamazsın. Sana lazım olan Allah’a gerçek kul olmaktır, yalnızca O’na kul olursan O’nun dışında kalanlardan hür olursun.*” demektedir.¹⁸

İslam dünyasında çok erken sayılabilecek bir dönemde bazı İslam âlimlerinin bu kelimeyi kullanmaya ve tarif etmeye başladıklarını görmekteyiz. Bunlardan biri Horasan mutasavvıflarından Ebu Hamid Ahmed b. Hadraveyh’tir (ö.240/854) O da hürriyeti Allah’a kul olmakla izah etmişti: “*Hürriyette, kulluğun tamamı; kulluğun hakikatinde ise hürriyetin tamamı vardır.*”¹⁹

İmam Gazali, hürriyete günümüz eğitimcilerinin tariflerine yakın bir anlam vermektedir: “*Hürriyet, şehvetin esaretinden ve dünya sıkıntılarından kurtulup meleklerle benzeyerek şehvet ve dünyayı kendi iradesi altına almaktır.*”²⁰

¹⁶ İbni’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Menakıbu Emiri’l-Mu’minin Ömer b. Hattab*, Daru İbni Haldun, İskenderiye, Ts., s. 96, 97.

¹⁷ Ebu Davud, Edeb, 10; Nesei, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö.303), *Sünenü’l-Kübrâ*, Tah: Hasan Abdulmun’im Şelbî, Müessesetu’r-Risale, 1. Tab, Beyrut, 2001, Amelu’l-Yevm ve’l-Leyl, 94; Hadis no:10003.

¹⁸ Sülemî, *Tabakatu’s-Süfiyye*, s. 50.

¹⁹ Ebu Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakatu’s-Süfiyye*, Tah: Ahmed eş-Şirbas, Müessesetu Dari’ş-Şi’ab, 2. Tab, 1998, s. 34.

²⁰ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî (ö.505), *İhyau Ulumi’d-Din*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 3. Tab, Beyrut, 2004, c. 3, s. 252.

3- Bediüzzaman Said-i Nursi ve Hürriyet

Bediüzzaman, diğer İslam alimleri gibi hürriyetin doğuştan Allah tarafından insanlara verilen bir hak olduğunu dile getirmektedir: “*Cenab-ı Hak tarafından insanlara verilen benlik ve hürriyet, uluhiyet sıfatlarını fehmetmek üzere bir vâhid-i kıyasî vazifesini görüyor.*”²¹ Bir başka yerde aynı gerçeğe şöyle temas etmektedir: “*Hürriyet-i şer’iyye; Cenab-ı Hakkın rahman, rahîm tecellisiyle bir ihsandır ve imanın bir hassasıdır.*”²²

Bediüzzaman, diğer İslam âlimleri gibi hürriyetin kulluğun bir başka ifadesi olduğunu şöyle izah etmektedir: “*Hürriyetten hakkiyle istifade etmek, imandan istimdad iledir. Zira, Sâni-i Âleme hakkiyle abd ve hizmetkâr olanın halka ubudiyete tenezzül etmemesi gerektir.*”²³ Bediüzzaman, hürriyetin imanın ibadetin bir hassası gördüğünden “*Aklımı feda ettim, hürriyetimi terketmedim*”²⁴ demiştir.

Bediüzzaman’a göre mutlak hürriyet, insanlar için söz konusu değildir. Bu münasebetle hürriyetin kayıtlanması ve sınırlandırılması şarttır ve hürriyetin sınırlarını da şöyle çizmektedir: “*Hürriyeti, âdâb-ı seriatle takyid ediniz; zira cahil efrat ve avam-ı nâs, kayıtsız hür olsa, şartsız tam serbest olsa, sefih ve itaatsiz olur.*”²⁵ Bir başka yerde Bediüzzaman hürriyetin sınırlarını şöyle belirtmektedir: “*Kanunu İlahiye itaat etmek şartıyla serbesttir, gezebilir. Fakat başkasının hürriyetini bozmamak gerektir ve şarttır.*”²⁶

Bediüzzaman, insanın heva ve hevesine kapılmasını ve bunu hürriyet diye algılanmasını doğru bulmaz ve böyle bir hürriyetin, hayvanî bir hürriyet olduğunu ifade eder.²⁷ Bediüzzaman bu tür hürriyeti şöyle tasvir etmektedir: “*Zira; nâzenin hürriyet, âdab-ı Şeriatla müteeddibe ve mütezeyyine olmak lâzımdır. Yoksa, sefahet ve rezaletteki hürriyet, hürriyet değildir; belki hayvanlıktır, seytanın istibdadıdır, nefs-i emmareye esir olmakdır Hürriyet-i umumî efradın zerrat-ı hürriyatının muhassalıdır. Hürriyetin şe’ni odur ki; ne nefsinde, ne gayriye zararı dokunmasın.*”²⁸ Görüldüğü gibi Bediüzzaman, hürriyeti yalnızca başkasına zarar vermemekle sınırlı tutmayı yeterli görmez, kişinin bizzat kendisine de hürriyet adına zarar veremeyeceğini vurgulamaktadır.

²¹ Bediüzzaman Said-i Nursi, Mesnev-i Nuriyye, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 199.

²² Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 100.

²³ Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 58.

²⁴ Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 71.

²⁵ Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 65.

²⁶ Bediüzzaman Said-i Nursi, Muhakemat, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 81.

²⁷ Bediüzzaman, Sözler, s. 713.

²⁸ Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 81.

Bediüzzaman, keza okullarda din öğretiminin verilmesini hürriyetin bir gereği olarak ortaya koymaktadır. “*Müslüman çocuğu dinini öğrenmek gibi pek tabii bir haktan mahrum edilmemek icab eder. Böyle mahrumiyet ve imkânsızlık, vicdan hürriyetine uygundur denilmez. Bu itibarla orta mekteblerimize din dersleri koymak, yerinde bir tedbir olacaktır.*”²⁹

Beziüzzaman hürriyeti Allah’a kul olmanın bir başka ifadesi olarak düşündüğünden, en az ibadete düşkünlüğü kadar hürriyete de düşkündür. Bu münasebetle şunları söyler: “***En ziyade muhtaç olduğum ve hayatımda en esaslı düstur olan hürriyetimdir. Asılsız evham yüzünden, emsalsiz bir tarzda hürriyetimin kayıtlar ve istibdadlar altına alınması, beni hayattan cidden usandırıyor. Değil hapis ve zindanı, belki kabri bu hale tercih ederim. Fakat hizmet-i imaniyede ziyade meşakkat ise ziyade sevaba sebep olması bana sabır ve tahammül verir. Madem bu insanıyetli zâtlar benim hakkımda zulmü istemiyorlar, en evvel benim meşru' dairedeki hürriyetime dokundurmasınlar. Ben ekmezsiz yasarım, hürriyetsiz yaşayamam. Evet ondokuz sene bu gurbette yalnız ikiyüz banknot ile, siddetli bir iktisad ve kuvvetli bir riyazet içinde kendini idare ederek, hürriyetini ve izzet-i ilmiyesini muhafaza için kimseye izhar-ı hacet etmeyen ve minnet altına girmeyen ve sadaka ve zekat ve maaş ve hediyeleri kabul etmeyen bir adam, elbette iaşeden ziyade adalet içinde hürriyete muhtaçtır.***”³⁰

Ekmezsiz yaşayabileceğini ama asla hürriyetsiz yaşayamayacağını dile getiren Bediüzzaman’ın muhalifleri, onu ölüm veya dünya geçimiyle cezalandıramayacaklarını anlayınca tek yol olarak onun hürriyetini tahdit etmekte bulmuşlardır. Bu uygulamaya da tepki koymakta gecikmemiştir: “*Ben, hürriyet ve serbestiyetimi hiçbir keyfi kanunla tahdit ettirmem.*” derdi.³¹ Ve bu uygulamayı yapanlara şöyle isyan etmiştir: “*Bu yirmi sene dehşetli zulüm ile hürriyetime ve serbestiyetime ilişmek artık yeter.*”³²

Bediüzzaman, hürriyet ile ilgili görüşlerini açık ve sarıh bir şekilde Selanik’teki Hürriyet Meydanı’nda dile getirmektedir: “*Ey hürriyet-i ser’î! Öyle müthiş ve fakat güzel ve müjdeli bir sada ile çağırıyorsun ki, benim gibi bir bedeviyi tabakat-ı gaflet altında yatmışken uyandırılıyorsun. Sen olmasaydın, ben ve umum millet, zindanı esarete kalacaktık. Seni ömr-ü*

²⁹ Bediüzzaman, Emirdağ Lahikası, s. 202.

³⁰ Bediüzzaman Said-i Nursi, Emirdağ Lahikası, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 18, 19; Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 470.

³¹ Bediüzzaman Said-i Nursi, Tarihçe-i Hayat, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 44.

³² Bediüzzaman, Emirdağ Lahikası, s. 196; Bediüzzaman Said-i Nursi, Şualar, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 290; Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 419; 511.

ebedî ile tebşir ediyorum. Eğer aynülhayat-ı şeriatı menba-ı hayat yapsan ve o cennette neşv ü nema bulsan; bu millet-i mazlûmenin de eski zamana nisbeten bir derece terakki edeceğini müjde veriyorum. Eğer hakkiyle seni rehber etse ve ağraz-ı sahsî ve fikr-i intikam ile sizi lekedar etmezse..."³³

Şüphesiz Bediüzzaman'ın hepimize de bu konuda tavsiyeleri vardır: "*Ey ebnâ-yı vatan! Hürriyeti sû-i tefsir etmeyiniz, tâ elimizden kaçmasın. Ve müteaffin (kokuşmuş) olan eski esareti başka kabda bize içirmekle bizi boğmasın. Zira hürriyet, mürâat-ı ahkâm ve âdâb-ı seriat ve ahlâk-ı hasene ile tahakkuk eder ve neşvünema bulur.*"³⁴

Bediüzzaman, geleceğimizin aydınlığını ve istikrarını yine hürriyette bulmaktadır: "*Asyanın ve Âlem-i İslâmın istikbalde terakkisinin birinci kapısı, meşrutiyet-i meşrua ve şeriat dairesindeki hürriyettir!*"³⁵

SONUÇ

Hürriyet, eğitimde otoritenin önünde insanların özgürlüklerine işaret etmek üzere ortaya konulan ve vaz geçilemeyen prensiplerinden biridir. Kişinin kendi nefsi arzularına, duygularına, heva ve hevesine esir olmamanın gerçek hürriyet olduğunu ifade eden çağdaş eğitimcilerin bu görüşlerinin benzerinin İslam âlimlerince de asırlarca tekrar edildiğini görmekteyiz.

İslam uleması, gerçek hürriyetin Allah'a kul olmaktan geçtiğini, zira Allah'a kul olan bir kişinin O'nun dışında kalan her şeyin esaretinden kurtulmuş olacağını ve gerçek hürriyeti o zaman yakalamış olacağına işaret etmişlerdir.

Bediüzzaman da, diğer İslam ulemasının bu görüşlerini aynı şekilde paylaşmakta ve hürriyetin bu anlamda ibadetin bir hassası olduğunu vurgulamakta ve bu yüzden hürriyetine hayatın nimetlerinden ve hatta aklından daha fazla ihtimam göstermektedir. Bediüzzaman, her fırsatta hürriyetin olması gerektiğini vurgulamakta ve gelecekte de insanların hürriyetle ilerleyebileceklerine işaret etmektedir.

³³ Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 55; Bediüzzaman Said-i Nursi, Divanı-ı Harb-i Örfî ve Sünuhât, Yeni Asya Yay., İstanbul, 2000, s. 59.

³⁴ Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 57.

³⁵ Bediüzzaman, Tarihçe-i Hayat, s. 78.